Szabó Csaba Kurszán

A GYERMEKNEVELÉSI TÁMOGATÁS JOGINTÉZMÉNYÉNEK TÁRSADALMI HATÁSAI*

A hipotézis

Az elemzés kiinduló hipotézise az, hogy a magyarországi demográfiai katasztrófa valamint a női munkanélküliség talán legfontosabb összetevője a főállású anyaság jogintézményének teljesen elhibázott szabályozása, e szabályozás további liberalizálása (a GYET „alanyi joggá" tétele) és e joganyag közel két évtizedes továbbélése.

A társadalmi hatások

A Gyermeknevelési Támogatás – hétköznapi nevén: főállású anyaság – jogintézményét a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény iktatta a magyar jogrendszerbe. A jogi szabályozás kimondott – a korabeli kormányzat által vállalt – célkitűzése az ország demográfiai folyamatainak kedvezőbbé tétele, az akkor már több mint egy évtizede zajló népességfogyás megállítása, legalábbis mérséklése volt. További, másodlagos hatása pedig a transzformációs visszaesés következtében éppen 1993 elején 700.000 fölé emelkedő munkanélküliség indirekt csökkentese lett volna a munkaerőpiacról kivonandó, főállásúvá váló anyák nagy számával.

Bár a jogalkotó nagy reményeket fűzött e jogintézményhez, annak generikusan kódolt diszfunkcionális volta a felelős elemző számára már a törvény 1993-ban történt hatályba lépésekor nyilvánvaló volt. A kormány és az Országgyűlés ugyanis olyan feltételekkel kívánta demográfiai többletteljesítményre motiválni a szülőképes korban lévő nőket, amelyek anyagi szempontból kedvezőtlenebbek voltak – vagy legalábbis nem voltak kedvezőbbek –, mint a korabeli munkanélküli ellátás. Teljesen nyilvánvaló, hogy a legalább szakmunkás képzettségű női populáció számára nem jelent egzisztenciális értelemben távlatot a mindenkori nyugdíjminimum (mínusz nyugdíjjárulék), akkor sem, ha az ellátás időtartama egyben szolgálati időre is jogosít.

Miután a magyarországi népességen belül a nők száma mind az érettségizett, mind a diplomás csoportok körében nagyobb, mint a férfiaké, a nők esetében fokozottan jelentkezik a főállású anyaság vállalásának látványos és egyértelmű „eg-

* A túlnépesedés a Föld egyik legnagyobb valós problémája. A mennyiség uralmának egyértelmű megnyilatkozása a minőség felett. Az európai népek – és különösen a magyarság – népességcsökkenésének vonatkozásában ezt a problematikát azonban eltérően kell kezelni. Egyrészt, itt nincs túlnépesedés, sőt az ellenkezője mutatkozik. Másrészt, a mennyiség csökkenése az európai és a magyar emberszám tekintetében kimutatható minőségi csökkenéssel is jár, látványos minőségi csökkenést jelent. Ezúttal sem magában véve a mennyiségnek hódolunk tehát, noha statisztikai, számszerű, demográfiai és népesedési témákkal foglalkozunk. *(A szerk.)*

zisztenciaromboló" hatása. Teljesen nyilvánvaló, hogy egy szülőképes korú, két gyermekkel rendelkező, szakmunkás végzettségű, ebből következően minimum nettó 80–85 ezer forintot kereső nő nem vállalja a harmadik gyermeket azért, hogy nettó jövedelme öt éven keresztül, főállású anyaként, munkabérének a harmada legyen.

Még inkább nyilvánvaló, hogy az érettségizett vagy diplomás nők a szakmunkásokénál minden tekintetben kedvezőbb munkaerőpiaci és bér pozíciójukat nem kockáztatják a Gyermeknevelési Támogatásért. (Ezt a motívumrendszert a gyermekek után járó adókedvezmények legfeljebb átszínezni tudják, generálisan átalakítani nem képesek.)

A jogintézmény szociális hatásainak bemutatásakor fontos tehát hangsúlyozni, hogy a jogalkotó által biztosított egzisztenciális „távlatok" a legalább szakmunkás képzettséggel rendelkező nőket kifejezetten demotiválták a főállású anyaság vállalásában.

Motiválták viszont a főállású anyaság vállalásában azokat az alacsonyan képzett, legfeljebb általános iskolai végzettségű, a munkaerőpiacról véglegesen kiszorult nőket (vagy az oda éppen a főállású anyaság jogintézménye révén be sem kerülteket – ma már ugyanis a jogalkotó nem követeli meg az 1993-ban még generális feltételként szabott 180 napos biztosítási jogviszony meglétét), akik számára a jövedelemnélküliséghez képest egzisztenciális előnyöket jelentett a főállású anyaság révén megszerzett jogviszony és pénzügyi forrás. Technikai értelemben ezek a társadalmi csoportok a szülőképes kor végéig felhasználhatják a főállású anyaság jogintézményét a számukra jelentős egzisztenciális távlatot és biztonságot nyújtó ellátások (öregségi nyugdíj) megszerzésének érdekében.

„(…) kialakulni segíti a halmozottan hátrányos helyzetű »párhuzamos társadalmak« civilizációból kieső világait".

Népesedései hatások

A jogintézmény kontraproduktív, diszfunkcionális hatása tökéletesen visszaigazolódik az elmúlt közel két évtized születésszám-adataiban. Amíg az 1990-es évek elején 122–125 ezres születésszámok voltak, amelyek a Bokros-csomag hatására csökkentek 110 ezer alá, addig az ezredfordulón már évi 100 ezernél is kevesebb gyermek látta meg a napvilágot. Az elmúlt évtizedben folytatódó fokozatos visszaesés következtében a születésszám 2011-ben nem haladta meg a 90 ezer főt.

A teljes születésszámon belül a legalább szakmunkás végzettségű anyák által szült gyermekek száma a húsz évvel ezelőtti becsült 110–112 ezer főről tizennyolc év alatt 70–72 ezer főre zuhant, míg a legfeljebb általános iskolát végzett nők által szült gyermekek száma ugyanezen idő alatt közel megduplázódott.

Politikai-jogi összefüggések

A szociális törvény az elmúlt két évtized talán legtöbbet módosított jogszabálya volt, különösen akkor, ha a jogszabály viszonylag csekély terjedelmére figyelemmel, a módosítások számát a jogszabályi szöveg mennyiségéhez mérjük. (A jogintézmény normaszövege 1998-ban egy másik törvény részévé vált.)

Ennek fényében különösen megdöbbentő, hogy a GYET jogintézménye – a már említett liberalizáláson kívül (az ellátás „alanyi joggá" tételével) – közel húsz éve változatlan tartalommal – mint egy jól álcázott, jogi és szociális diverzióra létrehozott különítmény – roncsolja szét a társadalom még ép szöveteit, és kialakulni segíti a halmozottan hátrányos helyzetű „párhuzamos társadalmak" civilizációból kieső világait, továbbá a magyarországi politikai osztály megdöbbentő szellemi és morális színvonalának talán legfontosabb jogi indikátoraként jelzi az elmúlt két évtized társadalmi folyamatainak végső (rejtett) összefüggéseit és célkitűzéseit…

NÉPESEDÉSPOLITIKA – AZ ANYAI ÉLETPÁLYA

I.

A jelenlegi kormány népesedéspolitikai elképzelései feltűnően elkésettek és gondolatszegények. Borítékolható volt, hogy az egykulcsos személyi jövedelemadó nem lesz képes megoldani a magyar nemzet fél évszázada tartó reprodukciós válságát. Szintén előre látható volt, hogy a több százezer fiatal magyar munkavállaló külföldre távozása tovább mélyíti a demográfiai krízist.

A népesedési probléma mérséklésével kapcsolatosan megfogalmazódott ötletek rendkívül szerény szellemi munícióról árulkodnak, ugyanakkor rendkívül költségesek és rossz hatékonyságúak. A több tízezerrel nagyobb számú bölcsődei és óvodai férőhely megteremtése és fenntartása százmilliárdos költségvetési forrásokat igényel, miközben csupán a gyermekek elhelyezését oldja meg, amiből nem következik a születésszám emelkedése. Szintén szerény eredmények várhatók az anyák rövidített munkaidejének vagy elhelyezkedési lehetőségeinek támogatásától. Az úgynevezett GYED Extra sem fogja érdemben növelni a születésszámot, legfeljebb előbbre hozza az egyébként is tervezett gyermekek megszületését. A meglévő támogatási rendszer technikai finomítása legfeljebb *technikai* eredményeket hoz. A születendő magyar gyermekek száma továbbra is az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szint alatt marad évi 40–50 ezer gyermekkel.

II.

A demográfiai probléma mérséklése a nő társadalmi szerepének megváltoztatásától várható. A demográfiai krízis ugyanis azért vált a magyar társadalom legfontosabb válságtünetévé, mert a második világháborút követően – a társadalom szocialista, majd kapitalista modernizációjával párhuzamosan – a nő egyre inkább csak mint munkaerő vett és vesz részt a társadalom újratermelési folyamataiban, aminek következtében az anyai szerepkör egyre inkább elhalványult. A nő szakrális anyaszerepének társadalmi fölszámolása idézte és idézi elő minden társadalomban a reprodukciós válságot. Ennek visszaállítása nélkül nem lehet kezelni a népesedési katasztrófát.

A modern kapitalista termelés – a női emancipáció örve alatt – kivonta a családból a népesség reprodukciójához szükséges erőforrást azzal, hogy olyan alacsonyan határozta meg a férfi munkaerejének árát, ami nem teszi lehetővé egykeresős rendszerben a családok eltartását. A nő családtól való elszakítása, gazdasági és ideológiai „ösztönzőkkel" munkaerőpiacra való kényszerítése a nyugati társadalmak demográfiai válságának alapvető oka. Európa és Magyarország elnéptelenedése közös tőről fakad: a nőket „*kivonták az embertermelésből és (…) átirányították a dolgok termelésére. Ami mögött egy értékítélet is lapul, mely szerint a dolog értéktanilag fontosabb az embernél.*" (Magyari Beck István: A vesztésre álló ember. *Valóság. Társadalomtudományi Közlöny* 56. évf. 7. sz.)

„(…) a legfeljebb általános iskolát végzett nők által szült gyermekek száma ugyanezen idő alatt közel megduplázódott".

Mindaddig, amíg a társadalom nem biztosítja a nő számára azt a lehetőséget, hogy főállású anyává válhasson – és ne a „dolgok termelése" legyen társadalmi hasznosságának fokmérője, ne munkaerőpiaci pozíciója határozza meg társadalmi rangját, jövedelem- és életviszonyait, társadalmi presztízsét –, nem lesz demográfiai trendfordulat, a magyar nemzet népesedési szakadéka tovább fog mélyülni.

III.

Az elmúlt negyedszázad alatt a magyarországi politikai osztály intellektuális és morális tel-

jesítménye elégtelennek bizonyult a népesedési folyamatok megfordítására. Miközben a rendszerváltozás úgynevezett transzformációs visszaesése következtében megszűnt 1,5 millió munkahely, emberek százezrei menekültek előnyugdíjba, rokkantnyugdíjba, korkedvezményes öregségi nyugdíjba. Átlagosan félmillió fő volt a regisztrált munkanélküliek száma. Egyetlen kormány sem volt képes olyan stratégiai döntést hozni, hogy a munkaerőpiacról kiesett magyar nők számára érdemi alternatívát, perspektívát nyújtó főállású anyaság intézményét kidolgozza és finanszírozza. (Az egyetlen ez irányba ható intézkedés – a Gyermeknevelési Támogatás jogintézményének húsz évvel ezelőtti létrehozása a teljesen elhibázott szabályozás miatt a „megélhetési gyermekvállalás" meghatározó tényezőjévé vált. Az egész politikai osztály társadalmi felelősségének/felelőtlenségének indikátoraként is használható normaszövegben érdemi változás nem történt az elmúlt két évtized alatt. Az Antall-kormány által rosszul gombolt mellényt senki nem gombolta ki, legfeljebb tovább liberalizálta a jogszabály tartalmát. *Summa summarum:* a GYET szabályozása alkalmatlan arra, hogy a főállású anyaság adekvát intézményének legyen tekinthető.)

„A demográfiai probléma mérséklése a nő társadalmi szerepének megváltoztatásától várható."

Miután a munkaerőpiacon átlagosan legalább félmilliós munkaerőfelesleg, azon belül negyedmilliós női munkaerőfelesleg volt jellemző az elmúlt negyedszázadban, teljesen ostoba, hazug és társadalmilag rendkívül káros hatású az az érvelés, hogy a gyermeket vállaló nőket minél előbb vissza kell vezetni a munkaerőpiacra. (Ez az argumentáció kísértetiesen hasonlít az ötvenes évek traktorista sztahanovista lányait/asszonyait piedesztálra emelő ideológiai elemhez. Tudományos kutatások igazolják, hogy a munkaerőpiacra visszakényszerített anyák gyermekei körében rendkívül nagy a mentálisan sérült gyermekek aránya.)

A jelenleg regnáló kormánypártok majdnem alkotmányozó többsége indokolttá és lehetővé, a krízis súlyosbodása pedig elodázhatatlanná tenné a családtámogatási rendszer alapvető elemeinek alaptörvénybe (és/vagy kétharmados törvénybe) foglalását.

Ennek a majdani szabályozásnak biztosítania kell a nők számára a főállású anyaság választásának lehetőségét, azaz nemcsak a köztisztviselői, a pedagógus, a rendőr és katona, hanem az anyai életpálya modelljét is ki kell dolgozni: azt, hogy egyéni és családi boldogulása szempontjából nem hátrány, hanem előny 3–5 magyar gyermek világrahozatala és felnevelése.

A főállású anyaság státusa annak a nőnek járjon, aki legalább érettségivel vagy 5–7 év munkaviszonnyal és szakmunkás végzettséggel rendelkezik. (Ez a típusú megkülönböztetés alkotmányosan nem aggályos.)

A főállású anyaság intézményének megteremtésével párhuzamosan ki kell vezetni a szociális ellátásból a családi pótlék, az anyasági támogatások, az SZJA-kedvezmények és az intézményi támogatások kusza, áttekinthetetlen és rendkívül rossz hatékonyságú rendszerét.

A gyermekvállalás önmagában jogosítson a főállású anya státusára, amely így a főtevékenységként gyermeknevelést végző – nem pedig a munkaerőpiacon munkát vállaló – nők megnevezése lenne.

A támogatás mértéke:

Egy gyermek után a minimálbér összege (kb. nettó 60 ezer forint) 2 évig.

Két gyermek után a minimálbér 200%-a (kb. nettó 120 ezer forint) újabb 4 évig.

Három gyermek után a minimálbér 300%-a (kb. nettó 180 ezer forint) újabb 8 évig.

Négy gyermek után a minimálbér 400%-a (kb. nettó 240 ezer forint) újabb 12 évig.

Öt gyermek után a minimálbér 500%-a (kb. nettó 300 ezer forint) újabb 16 évig.

A főállású anyasági támogatásból vonandó az öregségi nyugdíjjárulék és az egészségügyi járulék (kb. 17%).

A támogatások összegét azért kell elegendően magasan meghatározni, hogy kellő motivációt jelentsen a jobb munkaerőpiaci pozíciójú, magasan kvalifikált, magas jövedelmű, kiváló genetikai adottságú nők számára is. (A rendszer működtetéséhez szükséges források jelentős része gyermekintézmények zömének fölszámolásából, a családi pótlék, a jelenlegi anyasági támogatási rendszer és az alacsony jövedelmű háztartásokat sújtó, rendkívül méltánytalan személyi jövedelemadó kedvezmény megszüntetéséből valamint a növekvő gyermekszám által generált gazdasági növekedésből fedezhető lenne. Az eddigi kiadások csökkenése/megszűnése mellett a finanszírozás forrásoldali előirányzata a területi alapú agrártámogatások megadóztatásából, ennek az uniós kötöttségek miatti jogi lehetetlensége esetén pedig a 10–20 hektár feletti termőföld tulajdon progresszív megadóztatásából, továbbá a differenciált és jelentős progressziót tartalmazó 6–8 kulcsos SZJA pótlólagos bevételeiből tervezhetők, összesen évi 600–800 milliárdos tételben. Ezzel a finanszírozási rendszerrel gond nélkül biztosítható lenne a főállású anyaság, az anyai életpálya működtetéséhez szükséges évi maximum 1200–1500 milliárd forint. A rendszer indulásakor a fenti forrásigény töredéke is elegendő lenne. Az 1000 milliárdot meghaladó nettó forrásra csak 3–400 ezer főállású anya által világra hozott 1 millió körüli gyermek nevelése esetén lenne szükség.)

A főállású anyaság jogcímén társadalombiztosítási jogviszony jön létre. A fenti szabályozás szerint 5 gyermek felnevelése esetén 42 évi öregségi nyugdíjszerzési jogosultság keletkezik.

Hangsúlyozzuk: a nők számára lehetővé – és nem kötelezővé – kell tenni a munkaerőpiaci pozíciók akár végleges zárolását, a nők egyik szakrális feladatának – az anyaságnak – a kiteljesítésén alapuló egzisztencia- és családmodell létrehozását, működtetését. (A rendszerbe lépni nem óhajtó, vagy annak feltételeit nem teljesítő nők számára meg lehetne hagyni egy jelképes összegűre csökkentett gyermeknevelési támogatást, az összes egyéb támogatás és kedvezmény kivezetése mellett.)

„A nő családtól való elszakítása, gazdasági és ideológiai »ösztönzőkkel« munkaerőpiacra való kényszerítése a nyugati társadalmak demográfiai válságának alapvető oka.”

A jól allokált és kellően koncentrált erőforrások így esélyt teremtenek arra, hogy megforduljon a demográfiai trend, működőképes, sokgyermekes családok jöjjenek létre, csökkenjen a válások, mérséklődjön a lelki sérült gyermekek és felnőttek száma, javuljon a társadalom mentális állapota. A sok gyermek és a sokgyermekes családoknál lecsapódó, ott megjelenő jelentős jövedelemtöbblet növekvő fogyasztást, a növekvő belső fogyasztás pedig növekvő gazdasági aktivitást is generál.